
ПРОГЛАШ

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2014 (год. XXIII), ISSN 2367-8585

Пьотр Борек

ХОТИНСКАТА БИТКА ПРЕЗ 1621 ГОДИНА И НЕЙНИТЕ ОТРАЖЕНИЯ В ДНЕВНИЦИ И ЗАПИСКИ

Piotr Borek

THE BATTLE OF CHOCIM (1621). A STUDY OF MEMOIRS AND DIARES

Хотинската битка (1621) принадлежи към най-големите битки в Европа от първата половина на XVII век. Полската армия наброява около 55–60 хиляди войни. От турска страна се бият близо 110 хиляди войници. Като цяло армията на Осман II е двукратно по-голяма от полските въоръжени сили. Описанията на Хотинската битка в дневници и записки са композирани в хроникална последователност. Авторите описват битката ден след ден, понякога спират вниманието си върху най-важните моменти от кампанията, не всички моменти ги интересуват. Повечето автори подминават причините за избухването на конфликта и преминават веднага към описването на военната кампания. Победата е обект на многобройни поетически описания. Един от елементите на митологизацията на Хотин от авторите на дневници, е тенденциозното повишаване на числеността на войските на Осман II. Несъмнено отбраната на крепостта, която завършва с победа, опазва Полша от по-лоши възможни вреди в сравнение с татарската напаст. Авторите на дневници имат историческо съзнание за значението на кампанията от 1621 г.

Ключови думи: Битката при Хотин от 1621 г., дневници, записки

The Battle of Chocim (1621) belongs to the greatest battles of the first half of the seventeenth century in Europe. The Polish Army that took part in it consisted of about 55–60 thousand soldiers who fought against 110,000 Turkish warriors. In total, the army of Osman II was twice as numerous as the Polish forces. Descriptions of the Battle of Chocim in diaries and chronicles were composed in a chronological pattern. The authors describe the events day after day, sometimes choosing the most important moments of the campaign. Not all stages of the Chocim campaign were subject to particular interest of chroniclers. Most of them failed to mention the cause of the outbreak of the conflict, going straight to the description of the military campaign. According to an old Polish legend, this campaign was triggered by an apology war. The victory was praised in numerous poetry publications. One of the components of the myth recorded in diaries is particularly twisted since the administration overstated the number of the troops of Osman II. Undoubtedly, the successful defense of the fortress saved Poland from even worse damage than that of the Tartar invasion. There is a lot of written evidence of the historical significance of the 1621 military campaign.

Keywords: *the Battle of Chocim, Memoirs, Diaries*

Хотинската битка, която се разиграва през октомври 1621 г., несъмнено принадлежи към най-големите сражения от първата половина на XVII век в европейски мащаб¹. Според уточненията на Лешек Подхородецки полската армия наброява около 55–60 хиляди войници, без да се има предвид прислугата, която обикновено придружава своите господари. В същото време от турска страна се сражава почти 110 хилядна армия. Към нея трябва да добавим и многобройните помощни отряди (Podhorodecki, 1988: 90–91). Като цяло армията на Осман II е двукратно по-голяма от полските въоръжени сили. Този факт има основополагащо значение за избора на военна стратегия от страна на Великия литовски хетман Ян Карол Ходкевич. Поляците и литовците, а също и внезапно присъединилите се казаци, след като преминават Днестър, обграждат военния си лагер с полеви укрепления и предприемат защитна стратегия. Както се оказва, това решително повлиява върху протичането на дълготрайната битка и окончателното оттегляне на Осман от Хотин.

Описанията на Хотинската битка в дневници и записки са ком-
позирани според определени правила. Авторите описват събитията

ден след ден, като от време на време избират най-важните, по тяхно мнение, моменти от кампанията. В същото време запазват причинно-следствения характер, много рядко въвеждат времева инверсия. Не всички етапи от хотинската кампания стават обект на специално внимание за авторите на дневници. Сякаш по правило, повечето от тях подминават причината за избухването на конфликта, преминавайки веднага към описанието на военната кампания (*Dyariusz* 1621 k. 29 v.-33). След свидетелствата за пътя на полските войски е представена самата битка, за да се стигне най-накрая до решението за сключването на мирен договор. Тази схема, представена с повече или по-малко подробности в рамките на отделните части, е характерна за всички разкази. Разликите се проявяват в стилистичното оформяне на текстовете (ще се спрем по-подробно на този въпрос по-нататък), което очевидно предопределя техните индивидуални и неповторими черти. Както вече беше отбелязано, те са и резултат от различното равнище на образованост на своите автори, а също и на способността им да наблюдават събитията и да се ангажират емоционално с тях. Достатъчно е да сравним от тази гледна точка текста на Якуб Собиески с лаконичното свидетелство на Прокоп Збигневски.

За да се покаже победната Хотинска кампания, в ролята на илюстративен материал се експлоатират главно свидетелствата, които се съдържат в *Записки за Хотинската експедиция (Pamiętniki o wprawie chocimskiej)*, събрани и издадени от Жегота Паули (*Pamiętniki* 1621). В сравнителен контекст и като своеобразно допълнение се стига до свидетелствата на Йоахим Йерлич (*Jerlicz* 1853) и до поетическите разкази, като *Владислав Четвърти* на Твардовски и *Ходът на Хотинската война (Transakcja wojny chocimskiej)* на Потоцки.

От особен интерес е въпросът за началните формули, които въвеждат читателя във военната проблематика. От тази гледна точка дневниците могат да се разделят на две категории. Авторите на едните дневници започват да отчитат събитията от конкретния ден, без каквото и да е било въведение, а на другите се стараят във въстъплението да обобщят случилото се през 1621 година. Към първата група принадлежи несъмнено дневникът на Прокоп Збигневски,

шляхтич от Сандомежкото воеводство, който най-напред служи в ротата на лисовчиците (lisowczycy)². Воинът летописец пише:

Ultima augusti. Дойдоха 3000 запорожки казаци, които се бяха отцепили от запорожката войска. На този ден цялата наша войска излезе сред полето по важен въпрос, разбирайки за татарите. На същия ден казаците отхвърлиха хетмана си Бродавка и избраха Илия [sic!] Сахайдачни за хетман. След последната ношувка край Каменец негова милост кралският син се вдигна ведно с войската, която привлече край Днестър при Хотин, и разположи лагера си край Жванец, градчето на Негова милост Пан Калиновски (там има и неотдавна построен малък замък), където в добър ред и красив строй влязоха войските, водени от Пан Казановски.“ (Zbigniewski 1621: 43)

Аналогично започва *Дневник на стълкновенията...* (*Dyaryusz utarczek...*) който се съдържа в *Летописца ... (Latopiśc...)* на Йоахим Йерлич:

31 август през деня. След последната ношувка при Каменец във вторник Негово величество кралският син ведно с тези, които присъединиха към него войските си край Днестър и Хотин, и разположи лагера си при Жванец, градчето на пан Калиновски, където има малък замък, построен наскоро, в който в добър строй и подредба влязоха войските на полковник Марчин Казановски³.

И двата цитирани фрагмента са почти идентични; първият съдържа допълнителна информация за пристигането на казаците при Хотин. Не е трудно да се установи, че текстът, поместен в *Летописца* се опира на дневника на Збигневски, публикуван през 1621 г.⁴ Вземайки под внимание отпечатването, можем да направим извода, че дневникът на шляхтича е бил познат на по-широк кръг читатели.⁵ В този контекст се оказва интересен въпросът за авторството на *Дневник на стълкновенията*, който Йерлич помества в своята кратка хроника. В него откриваме много „заемки“ от текста на Збигневски, което говори за вторичността на разказа на Йерлич. По-задълбоченият анализ на текста води до извода, че авторът на *Летописца* използва и други извори (дневници?, устни разкази?), формулирайки

свой дневник на Хотинската кампания. Съществуват няколко възможности да бъде обяснен синкретичният характер на дневника от *Летопис*-а на Йерлич. Може би авторът е преписал като цяло текста от някакво копие; би могъл също да създаде един вид компилация, „измисляйки“ на базата на няколко разказа свой собствен. Важно е тук да потвърдим, че схемите на началните формули (или на делимитативните детерминанти), приложени от двамата автори, веднага въвеждат читателя в полето на битката. Свидетелствата на Збигневски изпълняват преди всичко информативна функция. Авторът си служи с разговорен стил, с необработен, беден синтаксис. Използва изречения с подобни конструкции, употребявайки темпорални формули като: „на този ден...“, „след последното ношуване“. Малко по-различно композират своите встъпления Ян Остророг, Станислав Любомирски и Якуб Собиеcki⁶. Познанският воевода Остророг започва дневника си с информация за изтеглянето на полските войски при Хотин:

Описанието на турската война във Влахия срещу Негова светлост полския и шведски крал започна със събирането на полските войски при Хотин, който по това време беше подчинен още преди година от Грациян, и в който Негова милост пан хетманът и вилнюски воевода великият Карол Ходкевич след внимателен съвет направи *sedem belli* [място на война]. Това започна на *ultima augusti* [последния ден на август] във втория ден от седмицата, *millesimo sexcentessimovigesimo primo* [1621], по такъв начин, че Негова милост хетманът беше вече там с немалка войска, укрепил лагера си с ровове и окопи, и после изчака събирането на войската. (*Pamiętniki* 1621:17).

Опит за известно обобщение на представяните събития може да се види в позоваването на мястото на битката и на страните, участващи в конфликта. Освен това познанският воевода въвежда читателя в проблема за времето на започването на войната, а също и на подготовката на военния лагер от Ходкевич. В сравнение с хаотичния разказ на Збигневски тук по-ясно се очертава композиционният замисъл и опитът за известно подреждане на изводите⁷. Този факт следва, както вече беше отбелязано, от прилагането на начал-

ната формула, въвеждаща възприемателя в четенето на дневника. По този начин очертава своеобразното предисловие на своя дневник и Станислав Любомирски⁸, тогава коронен подчаши (кралски виночерпец – бел. прев. – СД):

По решение на сейма се иска Негова милост вилнюският воевода, колкото се може по-бързо да събере, подреди и отпрати войските си срещу неприятеля, който (както отвсякъде се чува) е много силен и колкото се може по-бързо да дойде при нас, да настъпи към Дунав, и ако не може да овладее Влахия, то поне да я удари и да затрудни престоя на поганите там; по Сирни заговезни (пол. *Mięsopusty* – бел. прев.) той веднага изпрати възвание за съсредоточване на войските в лагера край Татажишча, после веднага по време на поста второ и трето възвание; а Негова милост пан коронният подчаши предостави свой полк, веднага на 12 май замина за Украйна и там, обмисляйки всички военни нужди, изслуша желанията на тяхна милост ротмистрите, получи известия от Влахия, споразумя се с казашката войска; и не можейки дълго да чака, сам с шепата си хора разположи лагера си при Скала. (*Pamiętniki* 1621:67).

Авторът се позовава на съдържанието на сеймовите решения, според които е трябвало да бъде организирана огромна армия за бъдещата война (в следващата част говори и за данъчни постановления). При това подчертава активността на Ходкевич, който още през зимата, „по Сирни Заговезни“, изпраща първите призовки за всеобща мобилизация. Представя и първоначалните политически планове на хетмана, които засягат началото на битката с врага при Дунав или нашествието във Влахия. Любомирски обръща внимание на крехкостта на полските сили преди мобилизацията. За сметка на това Якуб Собиеcki пък разширява значително встъпителната част от своя дневник. Може да се твърди, че измежду споменатите дневници неговата творба е най-изящна от гледна точка на композиция и стил. Творецът започва своите свидетелства с обобщение на събитията от 1621 г., сред които най-високо място заема Хотинската битка:

Сегашната 1621 година остана във вечната памет на родината, донасяйки ѝ нова и първа за целия свят страшна

турска война, от която за няколкостотин години, доколкото бе могло, *humanitas* [човечеството] се бе опазило чрез стародавната традиция на предците и сам Бог с помощта на чудеса отвръщаше тази война през онези години; но ето че Осман, турски султан, подведен от буйната си младост, възгордян от мощта на своята държава и под влиянието на лошите и лекомислени съвети на своите приближени, изкова план да тръгне срещу нашата родина и с упорито вироглавство и кипящ от ярост, нищо не пропусна от този план и настъпи към Хотин. Имаше много разсъдливи паши, които познаваха добре военните дела и действията на рицарите и се опитаха да го отклонят от начинанието, като му препоръчваха благоприятно приятелство с полския крал; дори духовниците от по-старата мохамеданска вяра – суперстиците⁹ [вярващи в суевория] ясно донасяха до ушите му, че тази война с Полша не им харесва, което бе подхранвано от многобройни врачки и предсказатели, за да може *religione ipso* [с помощта на самата религия] да бъде отклонен младият господар от неговите разпалени фантазии. (*Pamiętniki* 1621: 107–108)

Свидетелствата на люблинския воевода въвеждат широк политически фон за презентирания в следващия момент Хотинска кампания. Бащата на бъдещия крал храни убеждението, че този конфликт „виси“ над Полша от няколко поколения, но по волята на Провидението се реализира едва през 1621 г. Любопитно е, че авторът обяснява генезиса на войната с младата възраст и липсата на опит от страна на Осман, а също и с одобрените от него съвети на неразумните му съветници, като използва метафоризирани перифрази и се позовава на бароковия украсен стил, в който характеризира и самия султан. Липсата на опит и разсъдливост от страна на турския предводител Собиески обяснява така: “подведен от буйната си младост, възгордян от мощта на своята държава”. Същевременно за обявяването на войната са били решаващи неуспехите на магнатите от пограничията в битките с власите и татарите, а също и, което е най-важно, поражението на Жолкевски в битката при Цецора през 1620 г. Неуспехите на полското оръжие влияят, според мнението на автора

върху решението на „жадения за слава в началото на своето управление“ Осман II: “хареса му на лъвчето този улов, и щеше да го погълне в своята жад; но Бог, чрез който всички крале властват и всички просъществуват, наложи друг декрет върху неговите стремления“. (*Pamiętniki* 1621: 108).

Образната алегория на „поглъщащия“ Полша със сигурност въздейства върху възображението на възприемателя от XVI век. Тази сцена впрочем бива вписана в по-висш, метафизичен порядък. Пред лицето на Божиите решения според Собиески дори и най-високостоящите тирани са безсилни. Така е и с подготовката на поляците за войната. Затова и не учудва неговата критичност по отношение на отбраната на страната. Определящи са и такива фактори, като например твърде дългият период на „призоваване“ към всеобща мобилизация, отправено към предводителите на отрядите, състоящи се от некомпетентни хора, а също и слабото снабдяване на армията с оръжие:

Настана голям *error*, защото всякакви хора влизаха в пешите и казашките отряди; и в това имаше известна неразумност, защото не по хетманска заповед се събираше войска. При амунициите и барута също имаше безпорядък, *nonsecundum mentem* [не според мисълта – бел. прев. МГ] на Жечпосполита: защото и много лош барут беше даван отначало, а като започнаха преходите, имаше само една бъчвичка и парче олово. Нямахме също и гюлета за оръдията, които стояха най-отпред. Нашите оръдия бяха 28, без да се броят казашките, но и те бяха в голям безпорядък. (*Pamiętniki* 1621: 107).

Въз основа на цитираните фрагменти от дневника на Якуб Собиески може да се твърди, че той помества във встъплението си най-голяма информация по темата за генезиса на полско-турската война от 1621 г. Подобно на Остророг и Любомирски, в тази част той дава общи сведения за значението на битката за Жечпосполита. Но неговият дневник “надраства” в този случай другите разкази с хоризонта си на виждане и с дълбочината на рефлексията и стилистичното си изящество, това се вижда много ясно и при описанието на Осман II. Авторът извършва психологизация на образа, чрез която портретът на турския пълководец придобива реалистични измерения.

Следващ въпрос, на който следва да обърнем внимание, това е методът на описване на хода на самата битка, както тя е видяна от авторите на дневници. Важно е да се подчертае, че в споменатите текстове се срещахме със съзнателен подход към динамизиране в представянето на събитията. Този динамизъм, който произтича почти от самата битка, войниците автори на дневници постигат чрез използване на темпорални метафори и сравнения, а също и чрез натрупване на глаголни форми. Полската, а и турската войска са представени в движение, в действие, откъдето следва и пластичността на описанието на индивидуалните двубои или сраженията на целите армии. Знае се, че в Хотинската кампания важна роля изиграват казаците, най-силно шурмувани от османските войски. Воюването с подкрепата на запорожците става една от ключовите теми за авторите на анализиращите битката дневници. Прокоп Збигневски анализира отбиването на шурма на 4 септември по следния начин:

Останалата част от табора, която мощно се изсипа в полето, така подкрепи шурма срещу поганите, че те трябваше да отстъпват и оставят оръдията, в същото време стреляйки и сечейки, (казаците – бел. прев. МГ) навлязоха чак до самия (турски) лагер; превзеха 5 палатки с плячка, но не можах да вдигнат оръдията им поради тежестта им; съсичайки колелата им, ги избутаха в рововете, посипаха ги със земя и камъни; и отново се върнаха в своя табор. (*Pamiętniki* 1621: 47–48).

Картината на бягството на турците от казашкия лагер е не-обикновено динамична. Авторът постига ефекта на движението чрез изброяване на действията на запорожците, преследващи врага. В цитираните изречения преобладават глаголните форми „изсипа“, „подкрепи“, „отстъпват и отбягват“, „стреляйки“, „навлязоха“, „превзеха“, „не можах да се справят“, „съсичайки“, „избутаха“, „се връщаха“.

Това натрупване на казашките действия свидетелства преди всичко за бързината на действията на молочите, познати с почетите си нападения на врага. Те досаждат изключително много на Осман с нощните си „разходки“. Според Збигневски, една от тях е на 19 септември, когато „запорожките казаци, вдигайки се през нощта [...] минаха тихо край турската стража, нападнаха караула:

посякоха десетина спящи турци, взеха по десетина коне, волове, камили, насъбраха от палатките одежди, пари и други неща, малко чалми, две еничарски бойни хоругви, които дадоха на Негова светлост кралския син.“ (*Pamiętniki 1621*: 54). В описанието на нощното нападение авторът използва глаголи от свършен вид: “нападнаха”, “посякоха”, “взеха”, „насъбраха“, “дадоха”. Свършеният вид свидетелства за моментността, краткотрайността и необичайната бързина в действията на запорожците. Авторът сугестивно и образно представя начина на воюване на полските съюзници. Тези описания служат за своеобразна „пропаганда“, като експонират храбростта на защитниците и слабостта на атакуващите, които позволяват да ги посичат като „безпомощни овни“. В нарацията си Збигневски използва прост, съдържателен език, с участие на прозаизми и необработени метафори. На някои места текстът напомня за грубоватостта на Пасек, дори и в оценката на действията на казаците: “Едва там [турците] започнаха да обстрелват с оръдията казаците и лисовчици*, но това са хора с три души, не е лесно за черната душа да ги прицели и убие.“ (*Pamiętniki 1621*: 57)

Елемент *novum* в сравнение с другите свидетелства се оказва включването на латински сентенции, които трябва да представляват своеобразен *epimythion* на събитията от последните дни. Така например, несполучливият триумф на турците е побран в думите: “*Vana est sine viribus ira*” (напразен е гневът без сила) или, относно тежкото състояние на Ходкевич: “*Mors et fortes debilitat*” (пред смъртта и храбрите нямат сила), а също и във вестта за приближаващото подкрепление: “*Fata viam invenient*” (предопределението намира път да дойде). Авторът изобилно цитира латински сентенции с приближаването на края на битката. На 8 октомври към поляците преминават двама пленници от турския лагер, което, по мнението на автора на дневника, свидетелства за отслабването на вражеския лагер и представлява знак за приближаващата победа: “*Improbis dominus fundi nostri calamitas*” (Лошият господар е причина да губим имуществото си). Самият финал на войната е интерпретиран като безпроблемна победа на поляците: “*Victor victori legem imponit*” (Победителят диктува законите за победените).

---

* Лисовчици – вид лека кавалерия, състояща се от наемни войници.

Тук си струва да привлечем и още един фрагмент от описанието на полско-турските сражения, който Збигневски асоциира с античната литературна традиция. Става дума за 27 септември, когато в полския лагер пристига Баптиста Вевели, пратеникът на султана с писма до хегмана. При това той предлага поляците „да бъдат готови за мир“. Цялата тази ситуация е интерпретирана според конвенцията на троянската война. В изпращането на пратеника в лагера и прекъсването на щурмовете авторът войник вижда коварната хитрост на турците-гърци, които искат да надхитрят поляците-троянци.

Тихо беше през този ден и не нападаха открито, а правеха това предателски и хитро, защото такава е природата на гърците. Пазете се! Сарпедон казва: *Danaos dona ferentes* [гърци, носещи дарове]; затова изпращат какво ли не, за да видят какво става при нас, а в същото време искат да ни пленят с коварството на мисълта си: но мощната стража, нямайки вяра на пратениците и на тяхното внушение, стоеше зад възвишението при гората на обичайното си място. (*Pamiętniki* 1621:58)

Литературният произход на посоченото описание е ясно четлив. Латинският цитат от втората книга на *Енеида* от Вергилий препраща към традицията на Омировата *Илиада* и троянския кон, за който съюзникът на троянците Сарпедон предупреждава Приам. Но по волята на автора поляците се оказват по-разсъдливи от античните „прототипи“, защото запазват своята бдителност, доказателство за която е поддържането на стражата. Текстът на Збигневски притежава изключително интересна структура, особено в частите си, отнасящи се до стълкновенията. С разговорния език, простия стил и необработения синтаксис влизат в съчетание латински стилистични украси и епически образи, препращащи към троянския сюжет. Несъмнено този подход служи за хиперболизацията на събитието от 1621 г.

[...]

Амплификацията, похвалата на мъжеството и категоричността на полско-литовско-казашките войски се съдържа в цитираните думи: „nos sumus Troes“ (ние сме троянци). Инкрустирането на текста с латински пословици и изграждането на аналогия между полската

държава и Троя има още едно, изключително съществено значение. Става дума литературното съзнание на автора, който подготвя творбата си за печат. Посочените по-горе похвати служат със сигурност на героизацията на народната победа, която, обективно погледнато, е по-скоро ситуация на реми – Полша нищо не е спечелила, но е запазила дотогавашното си състояние. Героизацията на участниците в битката при Хотин прераства в митологизация във *Владислав Четвърти* на Самуел Твардовски, а също и в *Ходът на Хотинската война* на Вацлав Потоцки, но в по-малка степен.

Схемата на битката, представена от Ян Остророгя, се различава малко от свидетелствата на Збигневски. Авторът определя положението на полския лагер и неговите размери чрез подробно топографично описание:

Нашият лагер, разположен край замъка при Хотин, беше дълъг половин миля в северна посока, широк с една трета по-малко като се върви от посоката на залеза на юг; тези две страни бяха прави и дълги, а откъм запад Хотинският замък и църквата, която стои пред замъка, бранеше лагера, но страната откъм залеза не беше толкова дълга като първите две страни, откъм църквата беше градчето Хотин, което бе запалено, църквата не е в лагера, а извън него, между нея и лагера имаше блата и тресавища, а откъм полето беше окопана и заобиколена от пехота...” (*Pamiętniki* 1621: 18–19).

Тази информация има за цел да представи укреплението на полския лагер, а също и да послужи на апотеоза на Ходкевич, който заповядва на това място да се брани входа към Полша. Остророг подготвя дневника си с мисълта за неговото отпечатване, той дава израз на това на финала на свидетелството си. Не учудва фактът, че не само се е постарал да представи самия ход на битката, но и за по-голяма достоверност на разказа е поискал да даде географски и топографски данни, свързани с мястото на сблъсъка. Неговото описание е „по-слабо“ отколкото на шляхтича от Сандомеж. Свидетелството е лаконично, по-рядко се появяват емоции. Сцените на полско-турския сблъсък не са толкова динамични, както в случая с другите дневници. Едно от немногобройните изключения е свързано с битката

от 28 септември. Това е критичен момент, в който полските бойни редици почти се огъват.

После, когато пред двете врати на лагера, едната от които пазеха Негова светлост пан хетманът и Негова светлост воеводата на Хелмно със своите полкове, а другата пан Бохендорф, немски капитан пазеше със своите хора, бяха обърнати всички оръдия и започнаха да стрелят страшно, а турската кавалерия наизскача с конете си, присъедини се към еничарите, така че част от нашите чрез силна стрелба, а друга част чрез бързо настъпление, когато поганите почти слепешката упражняваха голям натиск, раняваха и убиваха, и чак до залез слънце със сурово упорство поддържаха шурма си, успя да издържи с Божията милост чак до самата нощ; турците нищо не успяха да направят, а после всички избягаха в своя лагер, а нашите дотам ги гониха. (*Pamiętniki* 1621: 30).

За епическите характеристики на свидетелствата на Остророг свидетелства не само този цитат. Те личат и в характеристиката на Осман, който е принуден да склучи позорен за него мир. Авторът моделира портрета на султана, като човек, който е подведен и огорчен от поражението:

Разказаха панове комисари, които бяха по време на преговорите в лагера, един от високостоящите турци им казал, че турският император от яд плакал няколко пъти поради нещастното стечение на тази война, и за пръв път тогава, когато няколко наши отряда гонили десет хиляди турци чак до лагера им, което било на 7 септември, защото тогава пред очите му избягали, а той оплакал от яд позора им. Вторият път било, когато казаците през нощта нападнали стражата и избивайки турците взели голяма плячка и без всякакви щети си тръгнали, защото тогава цялата войска се разтревожила и почти се разбягала, само императорът останал с шепа еничари. И накрая трети път, когато на 28 септември с всички сили се грижил за лагера, но нищо не успял да направи, много се оплаквал, че не може да се сравни с войните на славните си предци, което оплаквал с яд, и че така нещастно му е провървяло, задето с

толкова голяма войска не само че нищо не могъл да направи, но с едва измолен мир си тръгва за вкъщи” (*Pamiętniki* 1621: 38).

По-точният анализ на посочения фрагмент сочи към съзнателния похват на хиперболизация на нещастieto на турския предводител. За да внуши автентичност и обективизъм на авторските си изводи, творецът застава зад авторитета на пановете комисари. После прилага градация в представянето на османското нещастие чак до последното поражение, т.е. до „едва измоления мир“. Императорът плаче „от яд“ цели три пъти. Плаче не само затова, защото не е успял с толкова значителни сили да победи много по-малочислена армия, но и защото е посрамил традицията на предците победители. Следователно виждаме, че ситуацията в турския лагер, а дори и психиката на самия султан е моделирана по модела на полските реалии. Мотивът за смаления воин, за воина-предводител, който не може да се сравни с предците си, се появява още в ренесансовата поезия при Анджей Кшицки, Клеменс Яницки и Ян Кохановски. „Премерването“ на врага със собствения канон за добродетелта и дълга е характерна черта не само за авторите на дневници. Всяка другост се свързва с неразбиране, а затова и с отхвърляне. Например татарските бягства от полето на битката са оценявани от поляците винаги негативно без значение каква е тяхната мотивация. Макар и „обръщането на гръб“ да представлява за татарите специфична стратегия на битка, то обаче според образа на рицарските добродетели, пропагандиран в полската култура, изглежда израз на страхливост.

С цел по-обстоен анализ на картините от битката при Хотин, представени от авторите на дневници, на свой ред е важно да бъдат разгледани разказите на Станислав Любомирски и Якуб Собиески, тъй като това са дневници, водени от хора, които изиграват съществена роля в тази кампания. Любомирски, като заместник на хетмана, в действителност командва при Хотин, тъй като състоянието на Ходкевич от ден на ден се влошава (той умира на 24 септември). В дневника на коронния подчаша се наблюдава по-голяма доза критичност към кралската войска, която нееднократно се държи безнаказано,

има и дезертъори. В действителност този текст също представлява апология на полската храброст, но заради постоянно появяващите се забележки за неподчинението на войниците, монументалният образ на поляка като защитник и преден страж на християнството изглежда по-слаб.

Що се отнася до достоверността на съдържащата се в него информация, дневникът на Любомирски е по-подробен и в същото време по-малко подвеждащ от свидетелствата на Збигневски и Остророг. Преди всичко тук има повече исторически документи, като например цитираната кореспонденция. Самите описания на борбата по отношение на изграждането на образа и динамичността на представяните събития не отстъпват на разказа на Збигневски, въпреки че са по-малко. Затова пък любопитен е фактът, че се представят не само победоносните сражения, но и тези, които завършват с неуспех. Интересно обаче е това, че Любомирски понякога интерпретира поражението като Божие предупреждение, което вероятно има за цел да оправдае човешките действия (трудно е да се противопоставиш на Бога). Точно така е на 4 септември, когато казаците с помощта на полската пехота атакуват турците:

Другите подкрепления на неверниците атакуваха, нашите не успяха да ги отблъснат и ако не беше мракът, за малко да пострадаме. Много ни помогна нощта, само Моренда загуби два отряда от пехотата, а казаците не загубиха много. И така на този ден, след като ни наказа милостиво, Господ Бог ни благослови да пролеем до насита кръвта на неверниците и да покажем значимата предпазливост на негова милост хетмана, удрайки този неприятел откъм укрепленията. (*Pamiętniki 1621: 80–81*)

Авторът разглежда всяка победа и поражение в религиозна перспектива. По негово убеждение Бог ръководи битката към предварително заплануван изход. Провидението съпътства както армията, така и хетмана при вземането на правилни решения. Това разбиране напомня за борбата на народа на Израел с противниците, на които Бог е приготвил срамно поражение¹⁰. В този стил са издържани следните думи: “но вече сам Господ Бог искаше да воюва за нас, след

препятствията (както казват) ни даде утеха и слава” (*Pamiętniki* 1621:84). В текста на Любомирски се появяват и критически забележки по адрес на защитниците. За такава забележка трябва да бъдат признати сведенията за това, че в лагера няма хубав барут:

Днешният шурм за нашите оръжейници не беше добър, заради лошия, както казват, барут; това беше нещо страшно и заслужаваше голямо наказание, да се позволи на един обикновен сребролюбец за няколко злоти *certissimum inferre interitum et interneconem, ni huic periculo subventam fuisset* [да предизвика унищожение и поражение, ако не беше предотвратена тази опасност – П.Б.] с предвидливостта на негова милост виночерпеца, който имаше до сто центнера свой барут. (*Pamiętniki* 1621: 98)

Авторът споменава също и за зараждането на бунт в полските редици в резултат на недостига на муниции. Самият Ходкевич трябва да успокоява тази “нетърпеливост”. Любомирски цитира също така и пространната реч на хетмана, насърчаващ войската да се отбранява. Тя присъства и в записките на латински език на Собиески¹¹. Този факт е съществен за установяването на източниците на материалите за поемите на Твардовски и Потоцки, които черпят информация за кампанията при Хотин от дневниците и записките. Самият Потоцки признава в началото на “народния исторически епос”, че е ползвал разказа на латински на Собиески.

Дневникът на Якуб Собиески представлява, както изглежда, най-ценният източник за пресъздаването на хода на хотинската кампания. Забелязват се старанията на автора при опита да запази обективността си при описанието на хода на събитията и критичността си както към врага, така и към сънародниците си. Може да се твърди, че този текст предава точно военната ситуация през 1621 година. При това обективизмът при представянето на събитията се простира много по-далеч от повърхностната критика към поляците в текста на Любомирски, тъй като, според Собиески, още в самото начало на кампанията се стига до враждебност и неразбирателство между войската и главнокомандващите преди преминаването на Днестър: “Войската преминаваше неохотно, защото пестеше сили-

те си за неприязнената служба, за страха, глада и унищожението.” (*Pamiętniki 1621*: 112) Освен че подчертава страха, който при наличието на заплаха се проявява особено изразително, авторът посочва недоволството на войниците, настояващи за изплащане на възнагражденията и заплашващи, че ще напуснат службата си:

По това време се вдигаше голям шум, защото никой отряд не беше убеден в отбиваната служба; всяка рота смяташе четвъртината по свое усмотрение, затова и някои се колебаеха в подчинението си, извършвайки лениво стражата и още по-лениво пристъпвайки към преминаване на Днестър. Хетманът считаше това за много опасно, особено на земята на врага. (*Pamiętniki 1621*: 113)

При представянето на борбата с турците Собиески използва сравнения, метафори и хиперболи. При това си служи със звукови (вик, отекване на изстрели), визуални (дим) и кинетични средства:

Привечер турците отново започнаха шум на казашкия табор с голяма стремителност, стрелбата продължаваше безспир цели няколко часа; димът като от голям пожар замъгляваше очите при жестоката врява, негова милост хетманът с удивление призна, че откакто се е изправил на крака и откакто е воин, не е чувал толкова голяма стрелба: целият този ден беше изцяло изпълнен с огън, с достатъчно вреди за казаците от такава жестока стрелба, техните коне били застреляни, а самите те едва не били убити. (*Pamiętniki 1621*: 131)

Благодарение на динамичното представяне на впечатленията на Ходкевич авторът на дневника успява да предаде драматизма на борбата и силата на двустранния военен огън. Той показва експресивно също така и ръкопашния бой на полската войска с турците. Например необикновено динамично представя атаката на казаците срещу лагера на врага:

Оръдията им бяха привързани за дъбовете с вериги, посякоха лафетите им, а по-малките нахвърляха в пущинака, посякоха кошовете и с такава стремителност нахлуха в турския лагер, започнаха да убиват хора, да разсичат палатките, но когато започнаха да грабят плячката, дадоха време на турците

да се опомнят, после трябваше да се оттеглят и при това оттегляне загубиха хора” (*Pamiętniki* 1621: 132).

Натрупването на глаголи, означаващи причиняване на смърт (“посичам”, “убивам”, “разсичам”) предава не само бързината на нападението, но и жестокостта на атакуващите. Още по-драматично авторът описва събитията от критичния 28 септември, когато султанът атакува полския лагер с всички сили:

Разнесоха се силни викове из целия лагер, всеки, който можеше, бягаше към валовете да се спаси: болните, ранените и простреляните в колибите и палатките с въздишка очакваха всеки момент смъртта си, други умираха, гледайки и слушайки беззащитни от леглото си, какво се случва с другарите им. Стремителността на неприятеля се засилваше непрекъснато; насилие след насилие, сила върху сила. (*Pamiętniki* 1621: 155)

Решителността на полската войска е представена необикновено пластично. За да отбранят лагера, се борят не само здравите, но дори ранените и болните. При моделирането на цялата сцена, авторът се отказва от описанието на борбата в полза на характеризирането на поведението на защитниците. Този метод, както изглежда, е прилаган съзнателно и преднамерено, за да предаде ужаса на ситуацията, т.е. силата на турското нападение. Подобно на останалите автори на дневници, авторът си служи с разговорен език. Като използва утвърдени поговорки, перифрази, а дори и прозаизми, той определя битката като “огнено забавление”, поражението на неприятеля обобщава с изречението: “пропъденият от полето неприятел си тръгва, стенойки силно” или “тогава турските сили от страх пиха вода от Днестър”, а за смъртта на единия от турските предводители се изказва омаловажително: “след като падна от коня, веднага издъхна”. Може да се дадат още много примери. Впрочем подобни изрази се срещат във всички анализирани дневници. Това със сигурност свидетелства за спецификата на жанра, какъвто е бил дневникът, в който се използва по-често разговорен език, отколкото богат реторичен стил.

До този момент вниманието бе съсредоточено върху дневниковия анализ и стилистичното майсторство. Струва си обаче да се

запитаме за общите елементи, повтарящи се във всички дневници. Те са съществени в случай, че се направи опит да се обобщи образът на войната, представен в тях. Във връзка с това може да се твърди, че за всички текстове е определяща тяхната информативна и морализаторска функция. Написани са, за да информират съвременниците на хотинските събития и бъдещите поколения за хода на битката. При това описанията на сражението са моделирани по такъв начин, че опозицията между мъжествените поляци и страхливите „неверници“ да бъде ясно изразена. В тази схема само частично се откроява текстът на Якуб Собиеcki. Виждането за войната в дневниците, осъществено в черно-бяла тоналност, има и други цели. „Стойността“ шляхта води справедлива битка, а турците, точно обратното, са идентифицирани като нашественици с „черни характери“. Това опростяване и тази тенденциозност ни показват, че при обясняването на причините за полски-турския конфликт е налице манипулация на фактите, т.е. присъстват елементи на фикция.

Съществен сюжет, който свързва всички разкази, се оказва споменатата вече роля на Провидението при описанията на хода на сраженията. Авторите на дневници – католици, са убедени в това, че Бог е на страната на християнската армия. Всяко действие, решение, ход на сражение са предопределени от Божията воля. Според Остророг, по време на отбраната “самият Бог даваше смелост на нашите”, та “с Божията милост избиха хиляда татари”. Збигневски е убеден, че в резултат на молитвите към Бога ще може най-накрая да свърши проточващата се война. Любомирски вярва в Божията благословия, която “разчита” в успешно приключилото сражение в началото на кампанията: “и така Господ Бог ни приветства с благословение, косата удари на камък”. Също така в хода на по-нататъшната борба според него Творецът се грижи за своя „избран народ”: “но Господ Бог даде смелост на нашите, пазейки да не бъде загубена светата Му слава и гледайки към горещите молитви, дари с щастие и с милостта Си негова светлост кралския син: защото не се страхуваха от виковете и гърмежите, от шурма на неверниците и се биха почти през целия ден” (*Pamiętniki 1621*: 99). Струва си да се обърне внимание на начина на мислене на автора на дневника. Творецът,

помагайки на християните, „осигурява” при това и своята слава. По убеждението на разказвача Божието величие би било осквернено при загуба на поляците, водещи битка за защита не само на родината, но и на светата вяра. Затова Любомирски вярва безрезервно в „необходимостта” от победа с помощта на Бога. Авторът подчертава при това особената роля на св. Михаил, който през цялото време подкрепя обсадените и съдейства за реванша на Владислав IV за срамното поражение на неговия съименник край Варна. Собиески също акцентира върху особеното значение на Божието Провидение. Позовавайки се на топоса “Божия ръка”, той твърди, че по нейна воля шепа поляци прогонват многобройния неприятел: “така Божията ръка само с четири отряда сама отблъсна войските на неверниците и унищожи тяхната надменност и високомерие” (*Pamiętniki* 1621: 137). Но Божиите присъди невинаги са благоприятни за бранителите, тъй като планираната атака в нощта на 11 срещу 12 септември е възпрепятствана от проливния дъжд, на което авторът реагира по следния начин: “така Господ Бог [ни] спря със скритите Си намерения” (*Pamiętniki* 1621: 142). За разлика от Любомирски авторът на дневника признава за патрон на полската войска не св. Михаил, а св. Вацлав. В края на дневника Собиески помества пространна молитва, в която съпоставя „избрания” полски народ с библейските израилтяни. Важно е да се цитира фрагмент от нея, тъй като тя предава общите, както може да се предположи, настроения след приключването на кампанията.

Някога, Боже наш, Ти бе наречен Бог на Израел! Ние с покорен поклон ще Те наричаме полски Бог, Бог на нашата родина, Бог на войските и войнството, Чиято слава и могъщество ще продължи векове, а милосърдието Ти ще се издига над всички други дела. *Fecisti magna qui potens es* [извърши велики дела, защото Си могъщ]: сам, о Господи, обърка вражеските заговори, почти замъгляваше очите им, сам ни даваше смелост, даваше ни сили, когато бяхме слаби, скриваше от тях недостатъците ни, църквата Ти не стана за посмешище, не даде на младия тиран отечеството ни, изтри надменността и проклетото високомерие. (*Pamiętniki* 1621: 183)

Така, в светлината на думите на автора на дневника, Бог този път не забравя за своя народ. Тъй като самият Той „взема участие” в спирането на враговете на християнството.

Позоваването на *sacrum* в сферата на оценка не противоречи на опита за реалистично авторско свидетелство по отношение на историческия пласт на хода на борбата. Във всички дневници се появяват имената на героите при Хотин, като Ходкевич, Станислав Любомирски, Якуб Собиеcki. Особено характерно е, че всяко важно сражение се свързва с равносметка на загубите и ползите. След описанието на сражението следва поименно изброяване на загиналите войници (това се отнася само за шляхтата) и посочване на загубите на противника¹². В този случай обаче на авторите на свидетелствата не може да се има пълно доверие, тъй като тяхната равносметка е правена пристрастно. От полска страна загиват единици, а във вражеския лагер множество (дори хиляди!). Струва си да се спомене, че авторите на дневници обикновено разглеждат тези „фрагменти” от кампанията, в които поляците се представят възможно най-добре. Тази избирателност и субективизмът на оценките водят до героизиране на полската войска. За величината на дадено сражение или битка свидетелства не само броят на убитите противници, но също така и размерът на донесената в лагера плячка. Затова в анализираниите текстове се появява голямо количество описания на войници, връщащи се от победоносни двубои. Собиеcki представя един от тези случаи: “Нашата пехота заграби турски коне, сбури и саби, шест тигъра, красиви одежди, също и друго оръжие, копия, пики, откъдето се знае, че загиналият ездач не е какъв да е” (*Pamiętniki 1621*: 127). А при Любомирски четем: “Няколкокостотин казаци нападнаха през нощта този край на турския лагер, който беше до моста им и не без радост убиха немалко неверници, заграбиха разнообразни трофеи, злато, сребро, одежди, коне, камили и две еничарски бойни хоругви и ги предадоха на негова милост кралския син” (*Pamiętniki 1621*: 97)¹³.

Апологията на войната при Хотин в старополските дневници поставя началото на легендата за тази кампания. Тя е пресъздадена освен в монументалните произведения на Твардовски и Потоцки и в многобройни поетически творби¹⁴. Един от елементите на изгражда-

нето на мита за Хотин от авторите на дневници е тенденциозното, непроверено посочване на числеността на войските на Осман II. Йоахим Йерлич посочва, че те наброяват 700 000, “освен по-късно пристигащите подкрепления” (Йерлич 1853 т. 1: 4). Любомирски определя броя им в границите от 100 000 до 300 000 врагове (*Pamiętniki* 1621: 72), а Остророг, сякаш най-достоверен, позовавайки се на свидетелствата на пратеника в османския лагер, твърди, че турската войска наброява около 150 000, а татарската 60 000 души (*Pamiętniki* 1621: 38).

На финала на разсъжденията, посветени на описанията на битката при Хотин в дневниците, трябва да бъде засегнат още един въпрос, а именно въпросът за “желанието” на поляците да отбраняват собствената си родина. Съдейки по разказите на Збигневски, Остророг и Любомирски, войската под командването на Ходкевич проявява значително подчинение. Освен това авторите дават да се разбере, че армията мъжествено понася неудобствата, свързани с проточващата се обсада. Тук липсва и описание на войската след приключването на кампанията. Може да се твърди, че краят на тези дневници е издържан в тоналността на тържественото настроение на песента *Te Deum laudamus*. В оптимизма, произтичащ от “победата”, Твардовски обаче надминава всички. Говорейки за “богат урожай” авторът се спира на един изтърган израз без конкретизация.

“Истината за Хотин” обаче се оказва диаметрално различна. Достатъчно е да се разгледа фрагментът от дневника на Собиески, описващ излизането на войската от лагера:

Щом излязохме на полето, едва тогава осъзнахме слабостта си, и е срамно да си спомним колко къси бяха бойните хоругви, които преди това виждахме като внушителни. Вървеше като ограбена и унищожена войската ни; обсадата се беше отразила и на хората, и на конете, и на доспехите; много болни бяха возени в колесници и каляски, други бяха носени в носилки. Когато немците вървяха, вятърът почти ги отвяваше. Негова милост кралският син поради недобро здраве пътуваше в каляска сред войската, която не стигаше дори и за един добър полк. (*Pamiętniki* 1621: 180–181)

Авторът на дневника споменава също и това, че когато полските войски са обсадени край Хотин, татарски орди достигат чак до Пшемишъл и Замошч, извършвайки многобройни убийства и насилия:

Съсичаха хора, насила поробваха шляхтата, търсеха хора в блатата и горите, а преди това и по полята, палеха и унищожаваха дори пчелините, а меда изпиваха (и негово величество самият крал се нагледа по пътя на техните огньове); и след като така обилно проляха християнска кръв, оставяйки след себе си дим и пепелища, пустош, бедност, глад, жалби и плач, пронизващ небесата, а след като натовариха конете си с християни, с целия урожай и плячка се върнаха в лагера при великия хан. (*Pamiętniki 1621: 178–179*)

Сред дневниковите анализи само в текста на Собиески се споменават татарските орди, които опустошават значителна част от подолското, волинското и руското воеводство. За подчинените селяни хотинската кампания е проклетие, тъй като ги ограбват не само татарите, а също така и войската от всеобщата мобилизация, бавно придвижвайки се в подкрепление на обсадените. До наши дни оцелява анонимен дневник на представител на шляхтата от краковското воеводство, чийто автор заминава да участва във всеобщата мобилизация в края на септември (!) 1621 година. Авторът на *Дневник на моето тръгване... (Dziennika wujazdu mego...)* представя настроенята на войската, събираща се край Лвов. Шляхтата тръгва толкова късно за участието си във всеобщата мобилизация “заради огромните наводнения, които пречеха”¹⁵. След това, заради постоянните кавги и протести, маршът закъснява. До Ярослав достига едва на 5 октомври. От следващите части на дневника става ясно, че бойният дух на войската е много слаб, тъй като при всяка новина за приближаващи се татари, шляхтата се „тревожи”. Най-накрая край Янов до “воините” достига вестта, че е сключен мир. Трябва да се върнат въкъси след онзи, позовавайки се на совизжалската традиция, поход на Албертус. Край село Копилница авторът на дневника се натъква на селянин, който чрез битка си връща жената и децата от няколко татари. Интересно е, че тази информация не прави никакво

впечатление на неосъществения рицар, който трепери само при споменаване на името татари. Най-накрая авторът достига до бленувания дом в Гнойник: „След като напуснах каруцата си, хранене във Войнич, 5 мили. Нощувка въщи в Гнойник по Божията милост в добро здраве [...] По Божията милост пристигнаха цели и конете, и воловете и всички вещи. Слава на Бога. Амин.” (Malewska 1959: 222).

За участващите във всеобщата мобилизация през 1621 г. се пише и шеговито. Ян Дзвоновски, плебей по произход, в диалога *Необикновена мобилизация или гъша война* (*Niepospolite ruszenie albo gęsia wojna*) се подиграва на привидното мъжество на шляхтата и се оплаква от грабежите на поданиците, каквито са допускали неосъщественият герои. Както приляга на совизжалски творец, той прилага поетиката на света „наопаки”, позовавайки се на изразителния народен език. Текстът, макар и шеговит и издържан в героично-комичен стил, представлява интересен пример за убежденията на низшите слоеве на обществото. Дзвоновски представя възгледите на поданиците за участващите във всеобщата мобилизация, а косвено и за войната. Оказва се, че за селянина или гражданина войната винаги е свързана с неприятности. Ако не от страна на външния враг, то със сигурност благодарение на „домашния неприятел”, избиращ място за престой. От “тежестта” на всеобщата мобилизация се оплаква и шляхтата в покрайнините, чиито имения са били опустошавани от татарските разбойнически дружини.

„Победата” при Хотин не е възхвалявана от всички. Несъмнено обаче защитата на крепостта, завършила успешно, предпазва Полша от вреди, още по-лоши от татарското нашествие¹⁶. Авторите на дневници осъзнават историческото значение на кампанията от 1621 година. И не само те, тъй като точно тази битка, освен подкреплението на битката при Виена, е отразена през XVII век в най-много поетически произведения.

Превод: Маргрета Григорова, Стелиана Данкова

БЕЛЕЖКИ

¹ Ян Голиуш, полски мешчанин, говори в дневника си за своеобразно култивиране на Хотинската традиция: “На десетия ден [става дума за 10 декември 1653 година] се празнува паметта на победата над Отоман, турския владетел, който преди 32 години, с всичките си сили (преброявани като седем пъти по сто хиляди) тръгна на война срещу Полската корона, която не наброяваше повече от 40 хиляди. На този ден се прави процесия и се благодари на Бога, че малка шепа хора е успяла да избави народа и да запази изцяло Полската корона” (Golliusz, J. 1892: 102).

² (Вж. Pamiętniki 1621: 43-64; За подобно начало вж. също и Dyagiusz 1621 k. 29 v.).

³ Вж. *Дневник на стълкновенията, който започва тук от двете страни на Турската империя и войската на Негова светлост краля на Полия, от 31 август чак до 8 октомври 1621 г. (Dijarjusz utarczek, tu zaczyna się, z obu stron Cesarza Tureckiego i wojska króla JMci Polskiego, poczynszy od dnia 31 Augusta aż do 8 Oktobra 1621 r.)*, (Jerlicz 1853, t. 1, 7).

⁴ Заглавието на печатната творба е *Adversaria abo terminata na военните дела, които се водят във Влашката земя (Adversaria abo terminata sprawу wojennej, która się toczyła w wołoskiej ziemi...)*, без място, 1621.

⁵ Както изглежда, отпечатването на свидетелството, посветено на Хотинската кампания, е резултат от обществената необходимост от такъв тип текстове. От там и разполагаме с прекрасни материали за реконструкция на хода на баталните действия.

⁶ Вж. Pamiętniki 1621: В изданието са публикувани дневниците на Ян Остророг, Станислав Любомирски Якуб Собески. Страниците на цитатите са подадени в главния текст.

⁷ За дневника на Остророг обстойно пише Мария Вихова (Wichowa 1998).

⁸ Въпросът за авторството на дневника и до днес не е окончателно решен. Подхородецки например прилага формулата „Псевдо-Любомирски“ без да посочва никакви доказателства, че текстът може да е написан от някой друг. Едно от доказателствата за това, че текстът не може да е написан от Любомирски, може да бъде фактът, че за Любомирски се говори в трето лице. Но това, че в текста липсва говорене в първо лице (изключение представлява само един вмъкнат в скоби израз) предполага да бъдем внимателни в това отношение. Коронният подчаши, образован човек, познава със сигурност дневничните творби на Юлий Цезар и Станислав Жулкевски, където е

прилаган начинът на говорене за себе си и собствените си действия в трето лице. Може би обаче дневникът е възникнал в обкръжението на Любомирски. По отношение на нерешения въпрос за авторството се опираме на уточненията на Жегота Паули, който приписва текста на Любомирски (неговата фигура е интерпретирана най-позитивно). Още повече, че по време на архивните проучвания е открито ръкописно копие на този дневник, което потвърждава допускането на Паули. (rkps Bibl. im. Czatr., sygn. IV 347, с. 44–88; за авторството – с. 88).

⁹ От лат. *superstycja* – суеверие. (Бел. прев. – МГ)

¹⁰ Виж многобройните описания на борбата на избрания народ на Израел във *Второзаконие*.

¹¹ В анализирания дневник на Собиески липсва речта на Ходкевич, но затова пък се появява в написания по-късно на латински дневник (изд. 1646). Вж. *Записки на Якуб Собиески от Хотинската война, в три части (Jakuba Sobieskiego pamiętnik wojny chocimskiej, ksiąg troje)* Sobieski 1854:24–25).

¹² Това е постоянен мотив в рицарските епоси, като се започне от *Илиада* на Омир, където също се прави равностметка на загубите от отделните сражения.

¹³ Струва си да се спомене, че тези „внезапни нападения“ са по-скоро резултат от желанието за бързо забогатяване, отколкото израз на автентичен патриотизъм. Материалната изгода, както изглежда, тук е приоритетен аргумент.

¹⁴ Като пример, освен лириката на Мачей Кажимеж Сарбевски, си струва да се изброят следните произведения: М. Пашковски, *Сарматската бойна хоругва във Влахия, т.е. Всеобщата мобилизация и щастливото завръщане на поляците от Влахия (Chorągiew Saurontcka w Wołoszech, to jest Pospolite ruszenie u szczęśliwe zwrocenie Polaków z Wołoch...)* [без място и година]; С. Витковски, *Зов за събуждане на рицарите... за бдителност и предупреждение за по-нататъшната война с турците... (Pobudka ludzi rycerskich... ku czulości u przestrodze dalszej Woyny Tureckiey...)*, Замошч 1621; Я. Бояновски, *Битката при Хотин ... срещу турците във Влахия 1621 г.*, (Naumachija chocimska... przeciwko Turkom w Wołoszech r. 1621) Ярослав 1622; Ю.Б. Жиморовиц, *Спомен за войната на полския народ с турците през MDCXXI (1621) година (Pamiętka wojny tureckiej w roku MDCXXI od polskiego narodu podniesionej)*, Краков 1623; Фр. Варсухтиг, *Дневник на истинския успешен поход на Полската корона срещу турския император Осман през 1621 година при Хотин във Влахия (Diariusz prawdziwy expedicye Korony Polskiej... Przeciw Osmanowi Cesarzowi Tureckiemu*

w roku 1621. *Pod Chocimem w Wołoszech fortunnie odprawionej*) [без място] 1640.

¹⁵ *Дневник на моето тръгване за всеобща мобилизация (Dziennik wujazdu mego na pospolite ruszenie, 1621 г.)* (Вж. Malewska 1959: 219). Същия дневник виж: А. Грабовски, *Полски исторически древни паметници... (Starożytności historyczne polskie...)* (Grabowski 1840: т. 1, 4 и следв.)

¹⁶ Във вражеския лагер също се подчертава издръжливостта на бранителите, израз на което са записките на хроникьора на битката, Наум Ефенди. Авторът признава, че турците не побеждават поляците, за което обвинява Осман II: “Струва си да се отбележи, че въпреки неимоверните загуби, които понася неприятелят по време на обсадата, продължила тридесет и четири дни, въпреки унищожението на страната от многобройните нападения на татарите, накрая въпреки липсата на мъжество, с което славяните, наричани лехи, са известни измежду неверниците, завземането на тabora от ислямското оръжие не се увенча с успех, при все че двама велики владетели пристигнаха начело на неизброими войски, за да ги покорят, а в лагера на обсадените нямаше дори крал, само младият му син предвождаше със слабата си ръка. Този особен случай трябва да служи за поука на владетелите с най-голяма власт, колко голямо познание за историята е нужно на управляващите народите, за да могат, премервайки силите си, да не се поддават на надменни представи, убедени в могъществото си. (*Антология на турската история ...*, прев. Я. Я. Сенковски, Варшава 1824, т. 1, стр. 173)

ЛИТЕРАТУРА

Bojanowski 1622: Bojanowski, J. *Naumachija chocimska...przeciwko Turkom w Wołoszech r. 1621*. Jarosław, 1622.

Dyariusz 1621: *Dyariusz Rozprawy Woyska Polskiego Pod Regimentem ... Karola Chodkiewicza... z Osmanem, Cesarzem Tureckim pod Chocimem... 1621 Anno*. Rkps Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk. Sygn. BK 1195.

Golliusz 1892: Golliusz, J. *Pamiętnik Jana Golliusza, mieszczanina polskiego (1650–1653)*. Kraków: wyd. J. Kallenbach.

Grabowski 1840: Grabowski, A. *Starożytności historyczne polskie*. Kraków, 1840.

Grzeszczuk 1985: Grzeszczuk, S. *Antologia literatury sowizdrzalskiej XVI i XVII wieku*. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1985.

Jerlicz 1853: Jerlicz, J. *Latopisiec albo kroniczka różnych spraw i dziejów dawnych i terażniejszych czasów; z wieku i życia mego na tym padole świata, ile pamięć moja mogła znosić i wiedzieć, o czym z czytania jako i z widzenia na piśmie po sobie w krótkce i na potomne czasy potomkom moim zostawuję; chcącemu wiedzieć z czytania tych ksiązek w posiedzeniu przy dobrej myśli dla zabawy, pod rokiem od narodzenia Syna Bożego w Trójcy Jedynej, Twórcę wszęgo, Pana wiekuistego, 1620.* Wydał z rękopisu K.W. Wójcicki. Warszawa, 1853.

Malewska 1959: Malewska, H. *Dziennik wyjazdu mego na pospolite ruszenie (r. 1621), [w:] Listy staropolskie z epoki Wazów.* Warszawa, 1959.

Pamiętniki 1621: *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621.* Wydał Ż. Pauli. Kraków, 1853. (J. Ostroróg, *Dziennik wojny tureckiej w Wołoszech*, s. 17–39; P. Zbigniewski, *Diariusz*, 43–64, S. Lubomirski, *Diariusz wojny polskiej z Turkami pod Chocimem r. 1621*, s. 67–103; J. Sobieski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s. 107–184 (toż zob. rkps Bibl. Czart., sygn. IV 1651, s. 145–185).

Paszkowski: Paszkowski, M. *Chorągiew Sauromtcka w Wołoszech, to jest Pospolite ruszenie y szczęśliwe zwrocenie Polaków z Wołoch...* [brak miejsca i roku wzdania].

Podhorodecki 1988: Podhorodecki, L. *Chocim 1621.* Warszawa, 1988.

Sękowski 1824: Sękowski J.J. *Collectanea z dziejów tureckich.* Warszawa, 1824.

Sobieski 1854: *Jakuba Sobieskiego pamiętnik wojny chocimskiej, ksiąg troje.* Przełożył W. Syrokomla. Petersburg, 1854.

Twardowski 1998: Twardowski S., *Władysław IV, król polski i szwedzki. (Wybór).* Wstęp i opracowanie J. Okoń. Łódź, 1998.

Warsuchtig 1640: Warsuchtig, F. *Diariusz prawdziwy expediciei Korony Polskiej... Przeciw Osmanowi Cesarzowi Tureckiemu w roku 1621. Pod Chocimem w Wołoszech fortunnie odprawioney.* [brak miejsca wydania], 1640.

Wichowa 1998: Wichowa, M. *Pisarstwo Jana Ostroroga (1565–1622).* Łódź, 1998.

Witkowski 1621: Witkowski, S. *Pobudka ludzi rycerskich... ku czułości y przestrodze dalszey Woyny Tureckiej.* Zamość, 1621.

Zimorowic 1623: Zimorowic, J.B. *Pamiętka wojny tureckiej w roku MDCXXI od polskiego narodu podniesionej.* Kraków, 1623.